

ké, že její teorie spravedlnosti je pluralitní pouze zdánlivě, neboť jde ve skutečnosti o jediný cíl, kterého lze dosáhnout dvěma způsoby. Ačkoli cíl sociální spravedlnosti chápou oba teoretici obdobně, tedy jako vytvoření sociálních poměrů, v nichž mohou jednotlivci veřejně praktikovat své životní cíle jako plnohodnotní partneři, Honneth váže svou koncepci spravedlnosti na slabou představu dobra. Normativním jádrem jeho koncepce jsou tři rovnocenné principy spravedlnosti (láska, rovné zacházení a sociální ocenění) vycházející z historicky se vyvíjejícího řádu uznání, prostřednictvím nichž jsou jedinci poměřováni svými potenciálními vlastnostmi (potřebou, autonomií a výkonem). Definuje tudíž synchronní a diachronní tripolární teorii spravedlnosti, která se opírá o teorii identity v tom smyslu, že možnost sebeuskutečnění individuální autonomie chápe jako výsledek zkušenosti sociálního uznání podle institucionálně formovaných principů. Fraser ale jeho koncepci vidí jako monistickou, neboť do centra zájmu staví pouze kategorii uznání.

Předkládaná kniha nabízí čtenáři bezesporu ojedinělou snahu ve vzájemném dialogu oživit projekt kritické teorie a nově tak uchopit souvislosti teorie a praxe. V rozsáhlém interdisciplinárním rámci jsou zde diskutovány aktuální problémy morální teorie, sociální teorie a politické analýzy ve snaze systematicky porozumět současné společnosti a jejím sociálním bojům. Prvotní diskusi o vztahu přerozdělování a uznání lze proto v nejhlubší rovině chápat jako pokus vytvořit společný rámec, v němž by bylo možné konceptualizovat současné kapitalistické společnosti v podmínkách multidimenzionálního procesu globalizace.

Závěrem bych učinila ještě několik poznámek k českému překladu. Vzhledem ke složitě konstruovanému jazyku, který Fraser i Honneth používají k výkladu svých teoretických stanovisek, je český překlad velmi dobrý. Přestože se v této oblasti nelze opřít o ustálené české termíny, podařilo se překladatelům převést terminologii do češtiny bez nepřesností a posunů významu, čímž ne-

sporně přispěli k rozšíření české terminologie sociologické, politologické, filosofické a psychologické teorie. Lze tedy jen doufat, že se v českém překladu představí také další práce inspirativního díla Nancy Fraser i Axela Honnetha.

Zuzana Uhde

Pozn. aut.: Nakladatelství se přiklonilo k přechýlení příjmení Nancy Fraser podle českého jazykového úzu, v textu recenze nicméně uvádím v souladu se svým přesvědčením o nevhodnosti přechylování cizích jmen v českých překladech reálné příjmení autorky.

Robert B. Reich: *V pasti úspěchu: Diagnóza kapitalismu 21. století*

Prostor, Praha 2003, 424 s.

Ačkoli jméno Roberta B. Reicha nepatří v českých sociálněvědních vodách mezi nejskládanější, není zde zcela neznámé. Bývalý ministr práce Spojených států, který zastával úřad v době Clintonovy vlády, obdržel v roce 2003 cenu nadace Vize 97 z rukou Václava Havla za „významné rozšíření lidského obzoru, poukázání na méně známé jevy a souvislosti, pomoc vělenit výsledky vědy do obecné kultury a prohloubit alternativy lidského pohledu na svět, kosmos a základní otázky bytí“. Ekonom Reich, který svůj profesní život zasvětil problematice práce, je ceněn zejména za významné konkrétní politické aktivity v boji proti marginalizaci a exkluzi na trhu práce, kterými se zároveň teoreticky zabýval ve svých knihách.

V širších souvislostech se problematikou práce zabývá taktéž ve své zatím poslední knize, která se dočkala svého českého překladu. Jeho kniha v originále nazvaná *The Future of Success: Working and Living in the New Economy* se snaží z ekonomického úhlu pohledu proniknout do podstaty fungování podnikání a obchodu v nezadržitelně akcelerovaných podmínkách a zároveň prozkoumat souvislosti a důsledky, které působí na mnohé aspekty každodenní lidské existence

a fungování sociálního systému. I když se Reich sám vyhýbá použití termínu občanské společnosti, důsledky fungování práce v nové ekonomice vnímá jako způsobující erozi mezilidských vztahů a rodiny, občanské solidarity a zároveň působící zvyšování nerovnosti a izolaci znevýhodněných sociálních skupin. Důležitou část knihy průběžně zaujímá analýza fungování institucí tradičně považovaných za základ občanského sektoru – charity, nadací a dalších neziskových organizací, které jsou již nuceny následovat modus operandi komerčních korporací.

Reichovo přemýšlení o „pasti úspěchu“ se nese v poměrně přímočarém duchu. Pojem „nové ekonomiky“ Reich charakterizuje nastupující realitu fungování ekonomických subjektů a pracovní síly v podmínkách globalizace a rychlého rozvoje technologií, zejména komunikačních. Právě vysoce rozvinuté komunikační technologie a jimi umožněnou rychlou dostupnost relevantních informací považuje Reich za zdroj zrychlování pohybu v prostoru trhu. Protože elektronické sítě umožňují okamžité spojení a rychlé získávání jakýchkoli informací, ocitají se podnikatelské subjekty v tvrdé vzájemné konkurenci. Neboť spotřebitelé chtějí získat za své peníze co nejvyšší užitek za co nejméně peněz a mají možnost okamžitého srovnání výhodnosti nabídek, musí firmy snižovat náklady na co nejnížší míru, aby udržely svou konkurenceschopnost. To se však neodehrává jen na konci produkčního řetězce, ale na všech subdodavatelských úrovních. Všechny subjekty, které mají své dodavatele, jsou tlačeny k minimalizaci cen těmi subjekty, které jsou o úroveň výš v dodavatelském řetězci. Internet umožňuje okamžité srovnávání parametrů a cen výrobků, tudíž dodavatel neschopný udržet si konkurenční náskok či alespoň svou konkurenci dohánět přichází o zakázky a postupně zaniká. Rozdílem mezi starou a novou ekonomikou je podle Reicha zejména vyostřený tlak na lepší, rychlejší a levnější provedení produktu.

Vyostřený konkurenční boj má podle Reicha výrazný vliv na proměnu statusu prá-

ce pro zaměstnance. Práce přestává být jistotou. Za účelem minimalizace výrobních nákladů kladou korporace důraz na zeštíhlení zaměstnaneckého aparátu na nejnížší možnou míru a slova downsizing a outsourcing se stávají klíčovými označeními strategie pro získávání nebo udržování konkurenceschopnosti. Firmy se snaží mít co nejméně kmenových zaměstnanců a výkon určitých úkolů přesouvají na více specializované subdodavatele. Proto se zvyšuje míra zaměstnávání jen na určitý projekt a dobu určitou a smlouvy o provedení konkrétní práce či díla. I subdodavatelé dočasných pracovníků fungují jako zprostředkovatelé a kontrakt s pracovníkem uzavírají jen pro dobu výkonu úkolu, pro který je najat. Reich tvrdí, že takto jsou nuceny se chovat i neziskové organizace, nadace a charity, které spolu bojují o přízeň sponzorů a donátorů. I ony jsou nuceny minimalizovat náklady a zefektivnit vynakládání prostředků svých dárců, kteří mají možnost srovnávat využívání peněz mezi organizacemi podobného typu.

Novou ekonomiku tedy necharakterizuje růst nezaměstnanosti. Reich odmítá myšlenku zmenšování objemu pracovních příležitostí, ale podtrhuje zvyšování nejistoty zaměstnanců, kteří jsou nuceni k fluktuaci mezi dočasnými pracovními angažmá. Trvalý úvazek s perspektivou stálosti, růstu ve firmě a hierarchii a průběžného zvyšování platu přestává být na rozdíl od staré ekonomiky běžný a standardní. Nejistota zaměstnance o zítřku na trhu práce je pak doprovázena politikou každodennosti v dikci motta „kuj železo, dokud je žhavé“. Pokud jedinec získá dobrou práci, která mu přináší relativně mnoho peněz, nasedá do rychlovlaku vysokého pracovního nasazení, ač by aktuálně tolik peněz nepotřeboval. Je ovšem potřeba zajistit si živobytí pro dobu potenciální nezaměstnanosti či zaměstnání, které takový výdělek poskytovat možná nebude: „v tom také spočívá jedna stránka nové práce, o které se příliš nemluví, ale ovlivňuje skoro všechny (...) a nutí je k tomu, že dnes pracují víc, než by normálně bylo zapotřebí, aby mohli za-

platit zítřejší účty“ (s. 210). K vysokému pracovnímu nasazení a tempu je zaměstnanec zároveň tlačěn konkurencí ostatních dostatečně schopných lidí, kteří jsou v boji o lukrativní pozice připraveni dotyčného předčit. Být napřed před konkurenty není pouze součástí politiky firmy, ale i zaměstnance a zpomalit znamená odepsat se.

Reich má za to, že se vytrácí poklidnost modernity, v rámci které se Schumpeter děsil nehybné atmosféry byrokraticky řízených podniků, které nedovolovaly, a nebyly k tomu ani nuceny, významnější inovace a změny. Nyní jsou však kontinuální inovace jednou z mála možností přežití podnikatelského subjektu, který je pronásledován dravou konkurencí. Poklidnou atmosféru občasných a pouze kosmetických úprav produktů vystřídal frenetický hon za inovací. Tento základní rys podnikání v nové ekonomice postavil na výsluní pozice, které svou kreativitou a invencí přinášejí firmám nejvyšší zisky. Není již ceněn Riesmanův organizační člověk řízený zvnějšku, svědomitý a poslušný, ale člověk, který vyčnívá, ohromuje a překvapuje. Poptávka po tvůrčích pracovnících inovátorech roste, zároveň právě na ně je vyvíjen největší tlak – jsou oni, kdo je nejlépe placen a těší se nejvyšší prestiži, zároveň je právě na nich závislý úspěch firmy a nemožnou si tudíž dovolit stagnovat. Přestože inovátoři a kreativci mají klíčový význam, jejich pracovní angažmá není definováno loajalitou. Podle Reicha je loajalita v obchodu či zaměstnaneckém vztahu krajně podezřelá a dlouhotrvalost svazku indikuje slabý proud inovace. Proto firmy obsazení klíčových pozic často obměňují, zároveň zaměstnanci se nezdrahají odejít za lepší nabídkou. Důvody pro vyhazov z práce se však od doby modernity změnil: „člověk vyhozený z práce může být i dnes naštvaný nebo se může cítit ponížený, ale už se nepředpokládá, že by to byla jeho chyba. Lidé jsou stále častěji vyhazováni z důvodů, které nemají nic společného s jejich selháním“ (s. 145).

V Reichově pohledu je „postzaměstnaní“ vymežitelné vůči jeho předchůdci z éry

modernity skrze konec trvalých zaměstnaneckých úvazků, nutnost neustálého vysokého pracovního úsilí, poklesem příjmů s rostoucím věkem zaměstnance, stíráním rozdílů mezi domovem a prací. Klesá zároveň smysl právní ochrany zaměstnanců, kteří jsou tlačeni k práci jako samostatně výdělečně činní, kdy jsou nakonec spíše zaměstnanci zákazníka a organizace vystupuje spíše jako zprostředkovatel kontraktu. Významným rysem změny je podle Reicha také prohlubování nerovností, která začíná nerovností příjmů. Nejrychleji se zvyšují příjmy bohatých, zatímco významně klesají u zaměstnání, jejichž vykonavatelé jsou snadno nahraditelní. Rostou možnosti a výhody pro talentované, schopné a ambiciózní lidi, zhoršují se však pro ty druhé, a to v absolutním smyslu.

Důsledky tlaku na výkon, nejistoty na trhu práce a v zaměstnání na osobní, intimní a rodinný život jsou nasnadě. Zejména rodina přichází o své funkce a stává se korporací, která deleguje své kdysi tradiční funkce na subdodavatele jako pečovatelské a jiné organizace poskytující osobní služby. Důvodem není podle Reicha sobectví a přílišný individualismus, ale racionální kalkulace zisků a nákladů na výkon rodinných funkcí. U kreativních pracovníků a manažerů je ušlý zisk z času, který by místo práci věnovali rodině tak vysoký, že téměř přestává být dilematem, čemu dát přednost. Zejména pak s ohledem na nejistotu, jak dlouhé trvání bude lukrativní zaměstnání mít.

Ekonomická racionalita je také podle Reicha důvodem, proč se rozevírají nůžky mezi bohatými a chudými, mezi privilegovanými a marginalizovanými. Situace chudých se měřitelně zhoršuje nikoli proto, že by tak byl naplánován systém, ale proto, že se privilegované skupiny vzdělaných a zdravých snaží maximalizovat své dobro. Disponující svobodou volby přátel a společenství, akteři se snaží dostat do těch lepších segmentů lidí a vyvarovat se těch horších. Vzájemná segregace tříd začíná výběrem bydliště a sousedství, u dětí pak pokračuje výběrem školy a snahou vyhnout se školám, kde by jejich intelektuál-